

Värikkäällä pensselissä uskonnosta

Timo Airaksinen: *Jäähyväiset uskonnolle. Henkisyden puoltus*. Bazar 2020.

Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian emeritusprofessori Timo Airaksisen kirja *Jäähyväiset uskonnolle* ei ole tarkoitettu tieteelliseksi. Myöskään pamflettina sitä ei voi pitää. Se on tosissaan ja asiallisesti kirjoitettu kontribuutio. Airaksinen ei pilkkaa, vaikka paikoitellen vahvasti ironisoi ja maalaa värikkäällä pensselillä. Uskonto outoine uskoksineen oudolla tavalla kiinnostaa postateistiksi ja ironikoksi itseään kutsuvaa Airaksista.

Kirjan ensimmäinen ja perustavin luku käsittelee uskontoa, hengellisyyttä ja henkisyttä. Airaksinen esittää, että hengellisyys ja henkisyys ovat samaa juurta, mutta tarkoittavat kuitenkin eri asioita. Hengellisyys on henkisyden jatko, mutta samalla henkisyden mystisyden tuho. Hengellisyys ei toteudu ilman uskontoa. Uskonto on siis sekä hengellisyyden että henkisyden tuho.

Hengellisyys eroaa henkisydestä siinä, että uskonto konkreettisesti, sen sijaan henkisyys ja siihen liittyvä henkistyminen ei ole konkreettista. Tämä ero on tärkeä. Airaksisen mukaan henkistymisen perustana on kyky kuvitella maailma maailman tuolta puolen. Se merkitsee maailmaa ilman ominaisuuksia. Henkistyminen tarkoittaa aineellisen ja ruumiillisen hylkäämistä ja mystistä kokemusta. Mystinen kokemus on mystinen, nimittäin mikään, mikä on, ei ole mystistä.

Mystisen kuvaus on aina ongelmallista ja vaillinaista, koska jos sanotaan, että se on mystinen, niin sekin on liikaa sanottu. Se on kuvaus jostakin sellaisesta, joka on kuvaamaton ja sekin on kuvaus. Mystisestä voisi todeta samoin kuin buddhismiin nirvanasta, että se voidaan ilmaista vain negaatioin.

Airaksinen selittää mielikuvituksen olevan tärkeää uskonnossa. Mielikuvitus hahmottaa transsendentin eli tuonpuoleisen. Mystikko myöntää, ettei tiedä siitä mitään, koska kuolema ei ole määrällinen, vaan laadullinen raja. Maahan piirretyn viivan takana voi olla lisää maata, mutta kuoleman takana oleva ei ole (lisä)elämää. Ihmisen mielikuvitus aikaansaa mystisen kokemuksen henkisyysenä ja täydentää sen ajatuksella siitä, että rajan takana on tuonpuoleinen. Samalla syntyy tietoisuus tuonpuoleisuuden täydellisestä selittämättömyydestä. Mutta tätä ihmisen ei ole mahdollista mitenkään ymmärtää. Hän ei myöskään pysty selittämään sitä muille, jaksamaan muiden kanssa tai edes piirtämään kuvaa siitä, koska kuoleman raja on laadullinen. Toisaalla Airaksinen sanoo, että mielikuvitus kertoo elämän jatkuvan kuoleman jälkeen. Miten elämä jatkuu kuoleman jälkeen? Henkistyneelle ihmiselle riittää, että elämä jotenkin jatkuu, mutta miten, siitä ei ole eikä voi olla tietoa, se on mysteeri.

Airaksinen selittää mystismin olevan tuskallinen tila, koska ihminen haluaa saada vastauksia perimmäisiin kysymyksiin. Mystismin tuska aikaansaa sen, että mielikuvitus alkaa laukata. Mielikuvitus irtautuu mystisismistä ja vastaa vastaamattomiin kysymyksiin. Näin syntyy dualistinen, kaksinapainen, ajattelumalli. Se poistaa ihmisen ahdistuksen, mutta aikaansaa vain tuntemattomaksi jääneen toiseuden, joka on tuonpuoleinen, mutta ei kuitenkaan totuus. Miksi ajatella näin?

Airaksisen mukaan siksi, että mystisyden tuskaa on lähes mahdotonta kestää. Nimittäin

vain jotkut ihmiset kestävät tietämättömyyttä elämän suurten kysymysten, esimerkiksi kuoleman edessä mielessään ajatus, että suuri tuntematon on täysin tuntematon. Harva uskoo rohkeasti tanskalaisen eksistentialistifilosofi ja kristitty Sören Kierkegaardin (1813–55) tavoin ilman argumenttia Jumalaansa ja hyppää pimeään rotkon yli luottaen, että rotkon toisella puolella on Jumala.

Airaksinen kutsuu mielikuvi- tusta viettelijäksi, joka antaa vastaukset kaikkiin haluamiimme kysymyksiin. Uuden testamentin mukaan saatana on viettelijä tai houkuttelija, jonka Jeesus koh- taa erämaassa. Mielikuviutus on peto, joka lupaa kaiken. Mielikuvi- tus itse asiassa luo pedon. Mutta viettelijän voittaja valitettavasti ka- dottaa Jeesuksensa, koska myös Jeesus on mielikuviutuksen aikaan- saannos. Viettelijä valehtelee sa- noen ”usko minua, niin saat Jee- suksen omaksesi”. Voittaessaan viettelijän, ihminen häviääkin kai- ken. Näin mielikuviutus hukkaa val- tansa.

Mitä Airaksinen oikein tarkoit- taa? Hän selittää mielikuviutuksen avaavan portit tuonpuoleisuuteen, jossa kaikki kysymykset, kysytyt ja kysymättömät, saavat vastauksen- sa, ongelmat ratkeavat. Mutta pul- ma on siinä, ettei sitä voi osoittaa todeksi. Mielikuviutuksen maailma on todellakin toinen ja täysin vier- ras maailma, toiseus, jonne mei- dän maailmastamme ei voi kulkea.

On kyllä järkevää ajatella niin, että pidämme mielikuviutuksen maailmaa taideloumana, joka on meille iloksi, mutta ei hyödyksi eikä opiksi. Sitä ei ole siis syytä ai- neellistaa. Mielikuviutus toimii rele- vantisti taiteessa ja taiteena ilman yhteyttä todellisuuteen. Mutta mielikuviutus, jossa mielikuvaa pi- detään totuutena on problemaat- tista, erityisesti silloin, kun puhu- taan kuolemasta.

Airaksinen analysoi varsin kiin- nostavasti elämän ja kuoleman kulttuureja. Sille, jolla on rahaa, raha ei merkitse kaikkea, toisin kuin sille, jolla ei ole rahaa. Me-

netetty tai käytetty raha on meille arvokkaampaa kuin ansaittu raha. Elämäkin tuntuu itsestään selväl- tä, vaikka ei sitä olekaan. Emme osaa arvostaa elämää. Tämä takia onkin ymmärrettävää, että meitä kiehtoo enemmän kuolema kuin elämä, koska kuoleman kulttuuri on todellisempi kuin elämän ihan- nointi.

Kirjan toisessa luvussa Ai- raksinen analysoi kristillisen kir- kon historiaa ja oppia. Hänen mielestään kristinuskon opit ovat mielikuviutuksen aikaansaamia outoja uskomuksia, toiveentoteutumia, joita ei voi perustella tieteellisesti eikä arki- elämän varmentamiskeinoin. Oudot uskomukset perustuvat toisi- in outoihin uskomuksiin, jotka puo- lestaan ovat perususkomuksia, siis uskomuksia, jotka perustelevat itsensä. Miksi näin ei voisi ollakin? Tähän Airaksinen ei vastaa, vaan väittää outojen uskomusten ole- van outoja sekä perusteiltaan että sisällöltään, esimerkiksi Nooan Arkki -kertomus, opit helvetistä ja kiirastulesta.

Miten elää uskonnon outojen uskomusten kanssa? Uskon ja tie- don lomittaminen eli se, että usko ja tieto elävät rinnakkainen jon- kinlaisessa sopusoinnussa on var- sin alkeellista, vaikka se on us- konnoissa usein pakollista. Uskon ja tiedon kokonaan erillään pitä- minen on sofistikoitunutta, mut- ta tehotonta. Airaksisen mukaan on mahdollista hylätä kaikki oudot uskomukset ja omaksua hu- manismi, skeptisismi, ateismi tai jopa julkinen jumalattomuus, vaik- ka se ei ole ollut helppoa siihen liittyvän stigman takia. Perinteises- ti deismikin on tulkittu ateismiksi, vaikka se ei sitä olekaan. Deismin mukaan Jumala on luonut maail- man, mutta ei puutu sen kulkuun. Aposteasista eli uskosta luopu- mista voi saada joissakin valtiois- sa jopa kuolemantuomion. Sen si- jaan modernissa yhteiskunnassa sallitaan ateismi ja ateistin mielipi- teenilmaisuvapaus.

Kristillisen dualismin mukaan on kaksi erillistä maailmaa, ihmi-

sen tämänpuoleinen ja Jumalan tuonpuoleinen todellisuus. Kristi- tyt kuvaavat maanpäällisen maa- ilman metaforisesti eli kuvaannol- lisesti ja tuonpuoleisen maailman metonymisesti, sanoja vaihta- malla, ja suorasanaisesti. Meto- nyymien ilmaisu on esimerkiksi seuraava: Elämä on kuolemaa ja kuolema elämää.

Kysymys kuuluu: Kuuleeko ju- maluus maanpäällistä ihmistä ja toimiiko tämän toivomalla taval- la? Jos vastaus on myönteinen, se vaikuttaa magialta ja taikauskol- ta. Jos vastaus on kielteinen, miksi uskoa ja palvoa jumaluutta. Airak- sisen teesi on seuraava: ”Hen- gellinen elämä komediana lepää symbolisella, aineellisella ja me- taforisella kielellisellä perustalla.” Näiden kahden elementin outoa suhdetta on vaikea ymmärtää. Hegelin ja Marxin käsittein voisi sa- noa suhteen olevan dialektinen. Ne ovat keskenään ristiriidassa.

Kolmannessa luvussa Airak- sinen käy läpi erilaisia uskon- non ja valtion välisiä konflikteja sekä käsittelee uskontoa moraalin vartijana. Airaksinen väittää budd- halaisen Dalai Laman olevan ateis- ti, jopa tietyn tavoin materialisti. Hän ei ole uskonnon ihminen, vaikka onkin paradoksaalisesti henkistyneisyyden ruumiillistuma. Dalai Lama sanoo uskonnon ole- van väistämättä konfliktipesäke.

Airaksisen mukaan se ei toi- mi, kun kirkkomme yrittää mie- listelevine pappeineen soveltua kaikkeen. Kaikkia rakastava kirk- ko on vain laimea ja epäuskottava toimija, joka vähitellen margina- lisoituu. Näin näyttää luterilaisen kirkon käyvän. Kirkko perinteen vaalijana ilman todellista valtaa on ontto argumentti. Jeesuksen kul- tainen sääntö: ”Kaikki, minkä tah- dotte ihmisten tekevän teille, teh- kää te heille” ei käy, koska halun käsite ei ole yleistettävissä. Juma- latodistukset eivät todista persoo- nallista ja kolmiyhteistä kristillistä Jumalaa, vaan jotakin hyvin yleistä jumaluutta. Mutta uskovaista tus- kin hetkauttaa ateistiset argumen- tit, koska hän ”on uskossa” ja se

on metafora, vaikka ”usko” onkin tosiasia. Uskonto on pelkkää metaforaa.

Airaksisen mielestä mielikuvitus luo epäuskottavan rakkauden etiikan, joka ei lainkaan vastaa maailmassa noudatettavaa etiikkaa. Uskonto ei kuitenkaan häviä, koska löytyy riittävästi ihmisiä, jotka haluavat uskoa outoihin uskomuksiin ja hamuavat sen avul- la myös valtaa. Airaksinen ei pidä taistelevaa ateismia kuitenkaan kiinnostavana elämänasenteena. Ateismi on turhaa ruudinhaaskausta, jos ja kun uskonnollinen usko on vain harhaa. Ateismin ongelma on myös se, että se saa ravintonsa uskonnosta ja loisii sitä. Tämänkään takia Airaksinen ei sano olevansa ateisti vaan postateisti, jolla ei ole mitään omaa suhdetta uskoon. Hänen kirjansa on tutkimusmatka. Airaksisen sanoin: ”Jotkut haluavat taistella uskontoa vastaan. Minä vain ihmettelen ja jätän kaiken silleen, koska käsitykseni henkisydestä ei muuta salli. Ehkä sallin itselleni yhden lisäyksen, huvittuneisuuden. Komediaahan uskonto on, ainakin kun jätämme väkivallan kuvasta pois.”

Jäähyväiset uskonnolle on provokatiivisuudestaan huolimatta tai senkin takia kiinnostava ja tärkeä kirja, joka jokaisen uskovaisten ja uskonnottomien on syytä lukea.

MATTI TANELI

Kirjoittaja on kasvatustieteen tutkija ja lukion lehtori.